

Економічна теорія

Марія ЛИЗУН

**МОДЕЛІ
ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ
СВІТОВОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ****Резюме**

Розглянуто моделі економічного зростання, визначено особливості їх застосування. Проаналізовано трансформаційні зміни в українській економіці та обґрунтовано вибір моделі економічного зростання для України. Сформульовано основні засади, передумови та принципи моделі випереджального економічного зростання.

Ключові слова

Модель економічного зростання, трансформаційні зміни, економічна політика, «точки зростання», випереджаюче економічне зростання, високо-технологічне виробництво, глобальна економіка, науково-технічний прогрес.

© Марія Лизун, 2006.

Лизун Марія, аспірантка кафедри міжнародної економіки, фінансово-кредитних відносин та маркетингу, Тернопільський державний економічний університет, Україна.

Останнє десятиліття характеризується посиленням взаємозалежності країн з різним рівнем розвитку, збільшенням зовнішнього впливу на окрему країну. Ключовим елементом розвитку економіки, загальним орієнтиром економічної політики є досягнення економічного зростання, яке б забезпечувало не лише кількісне збільшення показника ВВП, а й покращення рівня життя населення, створення сучасної конкурентоспроможної економіки.

Скорочення розриву в показниках рівня життя населення України та населення розвинених країн світу є стратегічною метою економічного розвитку нашої держави. Постає необхідність вивчення досвіду країн, які завдяки ефективній економічній політиці та високим темпам зростання економіки потрапили до групи найрозвиненіших країн світу, з метою визначення основних факторів зростання.

Останнім часом важливою характеристикою середовища, в якому формуються та реалізуються економічні моделі, стає становлення та розвиток глобальної економіки. Поширення тенденцій економічної глобалізації порушує питання щодо побудови нової парадигми економічної моделі. Одержання переваг та запобігання загрозам від глобалізації значним чином залежать від спроможності створити чітку модель реформування економічної системи і дотримуватися її принципів.

Науковою основою дослідження проблем економічного зростання є погляди таких українських та зарубіжних вчених, як В. Геєць, А. Гальчинський, Л. Жаліло, І. Лукінов, А. Філіпенко, М. Туган-Барановський, В. Іноземцев, Г. Колодко, В. Мау, М. Портер, С. Кузнець. Але ця проблематика потребує подальшої всебічної розробки та ґрунтовних досліджень.

Метою цієї статті є вибір моделі економічного зростання для України на основі вивчення досвіду зарубіжних країн.

Сучасна світова економіка зазнає постійних змін, які відбуваються і в кожній країні зокрема. Суть соціально-економічної трансформації у загальному вигляді зводиться до того, щоб змінити чинний економічний порядок. Для вибору моделі економічного зростання важливим є вивчення практичного досвіду інших країн. Поєднання теоретичного та практичного досвіду з національними особливостями країни дадуть змогу розробити концепцію, яка дасть змогу забезпечити високі темпи економічного зростання.

Можна виділити такі три групи національних моделей економічного зростання:

1. Моделі країн, які здійснювали відновлення економіки, маючи високий початковий рівень. До цієї групи належать Німеччина, Італія, Франція, Японія, Ірландія.
2. Моделі країн, які здійснили перехід від відсталої до сучасної конкурентоспроможної економіки. Вони лежали в основі розвитку кра-

їн, що утворюють другу, третю та четверту «хвилі» економічного зростання у Південно-Східній Азії та Індії.

3. Моделі постсоціалістичних країн.

Необхідно зазначити, що однією з найважливіших рис успішних моделей зростання було саме першочергове сприяння розвитку приватного сектора економіки, зміцненню національних виробників як первинної ланки національної економіки, відновленню та розширенню їхніх зв'язків. Якщо у Західній Європі після Другої світової війни відновлення ефективних суб'єктів приватної економічної власності не вимагало значних зусиль, то в Японії та НІК, а особливо у перехідних економіках, усе було навпаки. Японія та НІК, завдяки застосуванню стратегії сприяння розвитку національних підприємств, інституційних схем їхньої взаємодії, підтримки державної та приватної власності, вдалося закласти підвалини стабільної економічної системи.

Існує думка, що гарантією успіху є низьке значення рівня інфляції, валютного курсу і бюджетного дефіциту. Проте аналіз національних моделей зростання свідчить, що при проведенні ефективної економічної політики ці показники не є визначальними. У більшості країн, що мали високі темпи економічного зростання, були наявними ці проблеми (табл. 1).

Таблиця 1.

Наявність стримувальних факторів зростання у країнах, що досягли високих показників розвитку економіки
(складено автором)

Показник	Країни
Бюджетний дефіцит	Японія, Південна Корея, Італія
Інфляція	Франція, Італія
Низькі запаси природних ресурсів	Сінгапур, Японія, Південна Корея, Гонконг
Дорога робоча сила, високий рівень соціальних гарантій	Німеччина, Швеція, Японія
Жорстко централізована система управління	Китай
Сильні профспілки	Німеччина, Японія

Досвід засвідчив, що країни, які чітко виконували завдання економічної стратегії, досягли найбільшого успіху. У цих державах завдання економічної стратегії були підпорядковані стабілізації економіки та забезпеченню економічного зростання. Натомість досвід низки інших країн демонструє невідповідність у цілях економічної політики. Показовою є практика країн Латинської Америки, які перейшли від надмірної державної власності до надання невиправданого пріоритету грошовій стабілізації та вирівнювання платіжного балансу за рахунок інших завдань економічної стабілізації.

Обов'язковою складовою успішних реформ в усіх країнах був випереджальний розвиток людського капіталу. Світовий досвід показує: життєвий рівень усіх прошарків населення, соціально-економічна ситуація в країні визначаються ступенем освіченості суспільства і його ставленням до інтелектуальних цінностей.

У постсоціалістичних економіках у ході ринкових перетворень відбувався довгостроковий процес зміни характеру циклу економічного зростання. З точки зору довгострокової перспективи економічного зростання, формуються чотири групи постсоціалістичних економік.

Перша група – це «наздоганяючі» країни. До неї відносять країни, які здатні підтримувати протягом довгого періоду темпи зростання, що не менше, ніж удвічі, перевищують темпи зростання ВВП розвинутих країн. Для порівняння беруть темпи зростання країн Європейського Союзу. Можна припустити, що в майбутньому темпи зростання країн ЄС залишаться на рівні близько 2,5%. Це означає, що для того, аби опинитися в групі «наздоганяючі» країн, необхідно протягом найближчих десятиліть зберігати середній темп зростання на рівні близько 5%.

До другої групи відносять країни, які здатні підтримувати темпи зростання на рівні країн ЄС або перевищувати їх на незначну величину. Темпи зростання в цій групі будуть на рівні 3%, змінюючись у межах від 2 до 3%. У результаті ці країни не будуть наближатися до рівня, який вже досягли розвинуті країни, або цей процес відбуватиметься дуже повільно. Беручи до уваги різницю в початкових рівнях та абсолютних показниках, розрив постійно збільшуватиметься. Також збільшуватиметься відстань між цією групою країн і «наздоганяючими» країнами.

Третя група – це «країни, що відстають», які не здатні проводити успішну трансформацію, темп зростання яких у довгостроковому періоді є значно нижчим, ніж у країнах ЄС. Довгостроковий рівень зростання в цих економіках не перевищує 2%. Національний дохід у країнах цієї групи зростає, але в довгостроковому періоді таке зростання є надто малим.

Четверта група – це країни-лідери. Країни цієї групи демонструють середньорічний темп зростання, що втричі перевищує темпи зростання ЄС і становить близько 7,5%. Такі темпи зростання будуть наближати країни цієї групи до рівня розвитку країн ЄС [10].

Трансформаційні процеси у постсоціалістичних економіках характеризувалися відсутністю таких перетворень у світовій практиці, що призвело до запозичення чужих моделей економічного розвитку. Реформування постсоціалістичних економік характеризувалося значним падінням ВВП. Для повернення до початкового рівня виробництва в країні, де ВВП зменшився вдвічі, необхідно протягом десятиліття мати темп зростання не менше 7,2%. При падінні ВВП на 2/3 для повного відновлення втрат необхідно 20 років, якщо рівень зростання буде дорівнювати 5,7% [15].

У результаті падіння ВВП на душу населення Україна відстає за рівнем доходів, іншими показниками життєвого рівня від країн із ринковою економікою. Найбільших втрат економіка зазнала на першому етапі, коли падіння ВВП за різними оцінками становило близько 50%, а за весь період – майже 60 [13]. Проте це не означає, що Україна не може наздогнати за цими показниками передові країни світу. Відомо, що США знадобилося 47 років, щоб подвоїти ВВП на душу населення, Японії – 33, Індонезії – 17, Південній Кореї – 10 років.

Контури припинення подальшого спаду й забезпечення економічної стабілізації та зростання окреслилися лише у 2000 р. Досягнення в розвитку господарства за рік дали можливість створити першооснову для стабілізації становища та переходу до початку економічного зростання (рис. 1). Найбільш кризовий рік за цим показником – 1994. Найбільш вдалий – 2004 р. (передусім через позитивну кон'юнктуру на світових ринках металу).

Економічне зростання в останні декілька років створило передумови для здійснення позитивних зрушень. Враховуючи темпи зростання європейської економіки за останні 6 років, можна припустити, що цей показник і в майбутньому буде на рівні, що не перевищує 2,5%. При аналізі української економіки було встановлено, що за 2000–2005 рр. середньорічне зростання ВВП склало 7,4%. Варто зазначити, що новітній період розвитку може тимчасово знизити темпи економічного зростання. Така тенденція спостерігалася вже в 2005 р., коли приріст ВВП склав 2,4%. Прогнозні показники Міністерства економіки України свідчать про поступове підвищення темпів економічного зростання: у 2006 р. – 2,8%, 2007 р. – 4,2%, а до 2011 р. – на рівні 8%.

Оскільки середньорічне економічне зростання за останні 6 років в Україні майже у 3 рази перевищує відповідний показник розвинених країн (а саме ЄС), то таке зростання можна вважати випереджальним. Важливим завданням на нинішньому етапі є забезпечення таких темпів зростання економіки й надалі.

Зростання ВВП за рахунок екстенсивних чинників, виготовлення матеріаломісткої, енерговитратної продукції є безперспективним. Розвиток України за постіндустріальним сценарієм є єдино можливим нині шляхом. Це шлях розвитку передових країн світу, їхніх економік та соціальних політик. Принципові напрямки сучасної економічної політики мають визначатися особливостями даного етапу господарського розвитку, викликами сучасної

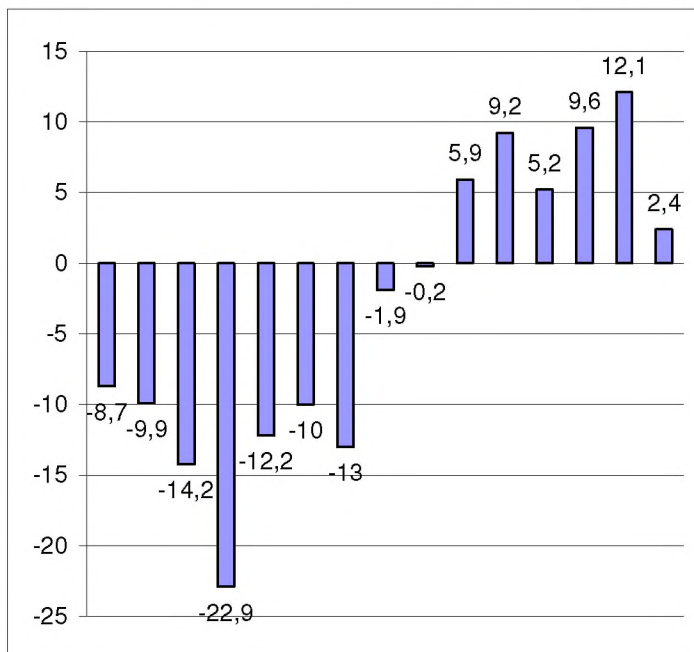
епохи. Пріоритетним завданням України є економічне зростання зі структурними зрушеннями, що забезпечить рух нашої країни у напрямку інтеграції з найбільш розвинутими країнами світу.

Зазначимо, що проведення структурних реформ у сучасних умовах може бути успішним лише в рамках моделі випереджального розвитку. Отже, випереджаюче зростання – це таке економічне зростання, темпи якого майже втричі перевищують відповідний показник розвинутих країн, що ґрунтується на структурно-технологічній модернізації з урахуванням постіндустриальних тенденцій, його основою і рушійною силою є гуманізація, а метою – підвищення добробуту населення.

Розробка моделі випереджаючого зростання для України повинна враховувати новітні тенденції економічного розвитку.

Рисунок 1.

Зміни ВВП України, у % до попереднього періоду (1991–2005 рр.) [13].

По-перше, на межі ХХ–ХХІ ст. у світі відбувається поступовий перехід до постіндустріального, інформаційного суспільства, де найбільш важливими та дорогими ресурсами є know-how, послуги освіти та охорони здоров'я, інноваційний потенціал людини та інші культурні цінності. Ті економічні системи, які володіють ними, мають кращі умови для розвитку економіки.

По-друге, в умовах глобалізації та інтернаціоналізації економічного розвитку вирішити проблеми випереджаючого розвитку будь-якої країни може лише в діалозі зі світовою спільнотою. Спираючись на це, потрібно шукати шляхи виходу на дорогу «економіки для людини» шляхом накопичення національних цінностей як головного стратегічного ресурсу майбутнього. Створюючи цей ресурс у великих масштабах, можна легко отримати й інші – промислові, сільськогосподарські тощо – як за рахунок внутрішнього виробництва, так і шляхом міжнародного співробітництва.

По-третє, для розробки моделі випереджального розвитку треба ширше використати історичний досвід періоду непу (1921–1928 рр.) і «хрущовської відлиги» (1958–1962 рр.).

Беручи до уваги швидкі темпи розвитку української економіки в довгостроковому періоді та особливості її розвитку на сучасному етапі, побудуємо модель випереджального економічного зростання для України (рис. 2).

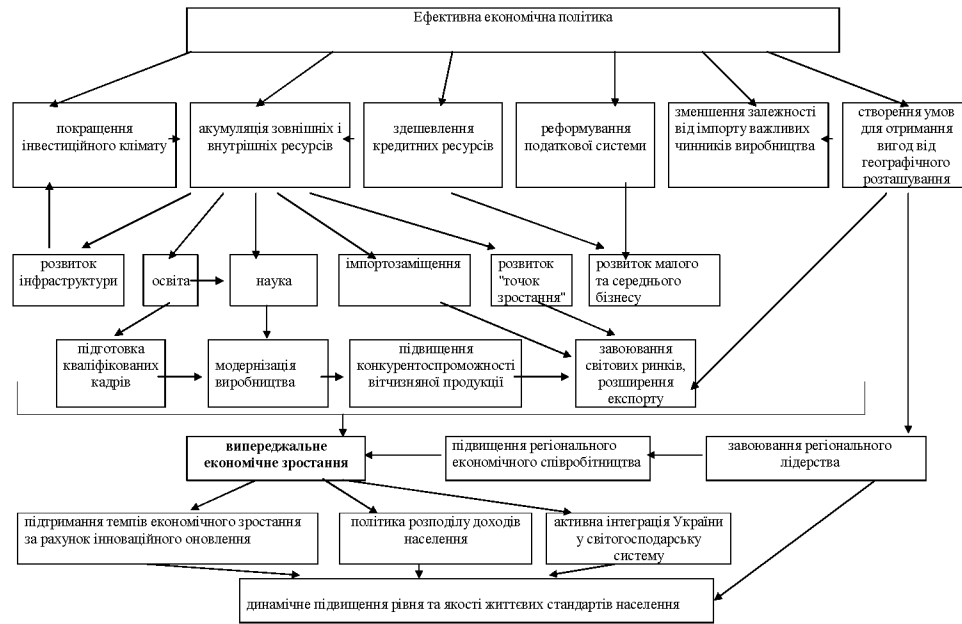
У моделі випереджального зростання особливого значення надається проблемам ефективного використання наукового та промислово-технологічного потенціалу, його інтеграції у світове господарство. Важливими напрямками є розвиток обробної промисловості, перехід від випуску матеріаломісткої до наукомісткої високотехнологічної продукції, завоювання зовнішніх ринків у сферах, де країна нагромадила передовий технологічний та потужний виробничий потенціал.

Пріоритетними напрямками моделі випереджального зростання є:

- освіта, під якою розуміють сферу «виробництва» людини-новатора – головну «виробничу силу» прогресу, тобто єдину цілісну систему навчання та постійного підвищення кваліфікації населення з метою досягнення траєкторії стабільного зростання кваліфікації та інноваційного потенціалу працівників;
- фундаментальна та прикладна наука, «виробництво» інформації, know-how як основних «товарів» для вітчизняного та світового ринку;
- охорона здоров'я та рекреація.

Рисунок 2.

Модель випереджального економічного зростання для України
(складено автором).

На нашу думку, важливим напрямком для реалізації моделі випереджального економічного зростання є акумуляція інвестиційних ресурсів у «точках зростання». Доволі логічно, що в Україні, яка входить до п'ятірки країн світу з найбільшою кількістю дипломованих програмістів, однією з «точок зростання» може бути high-tech. Про таку можливість свідчить досвід Ірландії, яка спромоглася за 7 років (1995–2002 рр.) збільшити свій обсяг ВВП у 2,1 рази, а щорічний приріст прямих іноземних інвестицій – з 1,5 млрд. євро до 23 млрд. євро. При цьому основними інвесторами ірландської економіки стали американські high-tech-компанії, які в середині 1990-х рр. шукали плацдарм для наступу на стратегічно важливий ринок Євросоюзу. Нині на території «кельтського тигра» розташовано європейські центри майже усіх провідних ІТ-компаній світу, а інформаційні технології забезпечують першу за обсягом статтю доходів ірландської економіки [12].

Варто відзначити, що вироблення та реалізація в Україні моделі «випереджального» зростання має бути спрямоване не лише на технологічне випередження, а, передусім, на підвищення рівня життя населення.

Збільшення рентабельності виробництва переважно має відбуватися за рахунок НТП та інших інтенсивних факторів, оскільки передбачається високий рівень заробітної плати та соціальних гарантій. Досвід Японії та Німеччини свідчить про те, що за такої умови можна успішно розвиватись та забезпечувати високі темпи економічного зростання.

Важливе значення для формування моделі випереджаючого економічного зростання мають інвестиційні ресурси. Для цього можуть бути застосовані економічні механізми стимулювання процесів нагромадження й ефективного використання інвестиційних ресурсів відповідно до визначених пріоритетів.

Наявність чіткої економічної політики дасть змогу мобілізувати всі можливі внутрішні джерела фінансування та зосередити зовнішні інвестиції на завданнях випереджаючого зростання. У довгостроковій перспективі уряд має проводити політику забезпечення політичної, економічної та соціальної стабільності і передбачуваності. Досягнення цієї мети для інвесторів важливіше від надання податкових пільг або інших привілеїв.

Нагальним завданням України є стимулювання конкурентного ринку, створення сприятливих умов для одержання підприємствами фінансових ресурсів та оновлення основних фондів і технічного переоснащення виробництва, збільшення випуску продукції з високим ступенем переробки і, відповідно, високим вмістом доданої вартості. Важливим напрямком є інфраструктурна підтримка передових галузей. Саме тут закладені резерви для підвищення економічної активності, поєднання можливостей прискорення соціального та технологічного прогресу.

Для забезпечення випереджальних темпів економічного зростання необхідно активно застосовувати такі заходи, як податкове стимулювання, пільгове кредитування, державні цільові програми, сприяння венчурному капіталу, покращення інвестиційного клімату.

Стратегічна мета високотехнологічного напрямку розвитку зовнішньо-економічних зв'язків України в довгостроковій перспективі полягає в реалізації конкурентних переваг, пов'язаних з формуванням нової структури вітчизняного експорту, у перетворенні переважно сировинного експорту в експорт продукції з високим ступенем доданої вартості, в опануванні «нової економіки», що відповідає сучасним тенденціям та напрямам розвитку світової торгівлі.

Література

1. Геєць В. М. Нестабільність та економічне зростання. – К.: Інститут економічного прогнозування, 2003. – 344 с.

2. Колодко Г. Глобализация и перспективы развития постсоциалистических стран / Пер. с польск. – Мн.: ЕГУ, 2002. – 200 с.
3. Майер Джеральд М., Раух Джеймс Е., Філіпенко А. С. Основні проблеми економічного розвитку. – К.: Либідь, 2003. – 688 с.
4. Мау В. Догоняющая модернизация в современной России // Проблемы теории и практики управления. – 2004. – №4. – С. 13-16.
5. Мікловда В., Пітюлич М., Шинкар В. Макроекономічні тенденції стабілізації економіки України і перспективи економічного зростання // Регіональна економіка. – 2004. – №1. – С. 7-15.
6. Симовьян С. В. Экономический успех: пути его достижения. – Харьков: ИМП «Рубикон», 1998. – 384с.
7. Соколенко С. Стратегії економічного росту та формування нових виробничих систем в епоху глобалізації // Економічний часопис–XXI. – 2003. – №5. – С.11-16.
8. Ultima ratio економічних реформ. – К.: Кондор, 2003. – 240 с.
9. Gills M., Perkins D, Roemer M., Snodgrass D. Economics of development. – New York: Norton& Company, 1992.
10. Kolodko, Grzegorz W. «Structural Reform and Economic Growth in 2002-03», 2003.
11. World Development Indicators 2005// Internet. <http://worldbank.org>.
12. www.imf.org
13. www.ukrstat.gov.ua
14. www.wto.org
15. www.worldbank.org

Стаття надійшла до редакції 31 травня 2006 р.